

TUR412 RUMELİ VE KERKÜK AĞIZLARI

(10. HAFTA)

Osmanlı Türkçesi ağızları üzerine yapılan ilk çalışma, Rus Türkologu A. Maksimov'un 1867 yılında Hüdavendigâr ve Karamanlı ağızları üzerine yazdığı *Opyt İzsledovanija tjurkskix dialektov v Hudavendgare i Karamanii* (St. Petersburg 1867) adlı eseridir. Bu çalışmayı J. Thúry, I. Kúnos, M. Hartmann, K. Foy, V. Pisarev, L. Bonelli, F. Giese, F. Vincze, T. Kowalski, J. Deny ve M. Räsänen'in Balkan yarımadasından ve Anadolu coğrafyasından yaptıkları derlemeler takip etmiştir .

Balkan yarımadasında konuşulan Türk dilleri ve ağızları üzerine yapılan ilk çalışma V. Moşkov'a aittir. Dr. W. Radloff'un ***Obraztsy Narodnoj Literatury Tjurkskix Plemen: Narečija Besserabskix Gagauzov*** (St. Petersburg 1904 548 s.) adlı serisinin onuncu cildi V. Moşkov'un Gagauzlardan derlediği folklorik malzemedir oluşur. Gagauzca üzerine N. K. Dmitriev'in "Gaguische Lautlehre": *Archiv Orientalni IV, 1932, V, 1933* adlı makalesi dilbilgisel bir çalışmadır ve bu alanda önemli tarihî bir kaynaktır.

Balkan yarımadasındaki Türk ağızları üzerine ilk çalışma, Macar Türkologu Ignác Kúnos'un 1906 yılında yayımladığı "Rumelisch-türkische Sprichwörter" (*KSz VII/1906: 66-83*) adlı yazıdır. I. Kúnos, bu çalışmasında Tuna kıyısındaki birçok yerleşim merkezinden 300 kadar atasözü derlemiştir (Kúnos 1906: 66-83). I. Kúnos'un bu atasözü derlemesini ***Materialien zur Kenntnis des Rumelischen Türkisch Teil I: Türkische Volksmärchen Aus Adakale***, Leipzig-New York 1907 XXVIII+2265 s. adlı çalışması takip eder. Bu eserde bugün Romanya sınırları içerisinde kalan Ada Kale'den halk masalları derlenmiştir.

Viyana Bilimler Akademisi Bulgaristan'daki Türk ağızlarını araştırmak üzere D.G. Gadžanov'u Bulgaristan'a gönderir. Gadžanov, Bulgaristan'ın kuzey-doğusundaki Türk ağızları üzerine incelemelerde bulunur ve çalışmalarını 1911 ve 1912 yıllarında Avusturya'da yayımlar.

Bulgaristan'da konuşulan Türk ağızlarıyla ilgili ilk bilimsel Türkçe metin yayımı S. Mladenov'un **ZDMG** dergisinin 68. cildinde yayımlanan "Ein Beitrag zum turkischen Sprichwörter-schatz" adlı makalesidir. Bu yazıda Mladenov'un Bulgaristan'da konuşulan Türk ağızlarından derlediği atasözleri yer almaktadır. S. Čilingirov'un "Turski poslovisi pogovorki i charakterni izrazi (*Bulletin du Musée National d'Ethnographie de Sofia*, II, 157-71; III-59-65, Sofia 1922-23) adlı çalışmalarında Bulgaristan'daki Türk ağızları üzerine verdiği bilgiler de çok önemlidir. T. Kowalski **İslam Ansiklopedisi**nin. IV. cildinde "Türken" maddesinde bu verilerden faydalanmıştır. Čilingirov bu çalışmasında, 455 atasözünü Bulgar yazısıyla fonetik olarak vermiştir.

Osmanlı Türkçesi diyalektolojisini sistemli olarak ele alıp inceleme Polonyalı Türkolog Tadeusz Kowalski ile başlar. T. Kowalski *Zagadki Iodowe tureckie* 1919 adlı makalesini Polonya Akademisinde yayımlar. T. Kowalski bu makalesinde Makedonya (Tetovo=Kalkandelen, Radoviš) ve Yunanistan'ın kuzeyinde yer alan Xanthi-İskeçe bölgesinden bilmece ve masallar derlemiştir. Kowalski'nin 1927 yılında **WZKM** / XXXII dergisinde yayımlanan "Osmanisch-türkische Volkslieder aus Mazedonien" adlı çalışması da önemlidir. Kowalski'nin **Le turcs et la Langue turque de la Bulgarie du nord-est** 1933 adlı çalışması Bulgaristan'daki Türk ağızları üzerine önemli bir eserdir.

Bu çalışma Fuat Köprülü tarafından **Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar** 1934 (s. 293-310) adlı eserde gözden geçirilmiştir. Ömer Faruk Akün tarafından da *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* (III/1949: 476-500)nde Türkçeye çevrilmiştir. Németh'e göre bu çalışma çok fazla bilgi vermemekle beraber Bulgaristan'ın kuzeydoğu Türk ağızlarının bütünlüğü açısından oldukça önemlidir. Kowalski bu çalışmasında Bulgaristan'ın Tuna boyu Türk ağızlarını iki bölüme ayırmaktadır ve bu tasnif Németh'in tasnifine de uymaktadır.

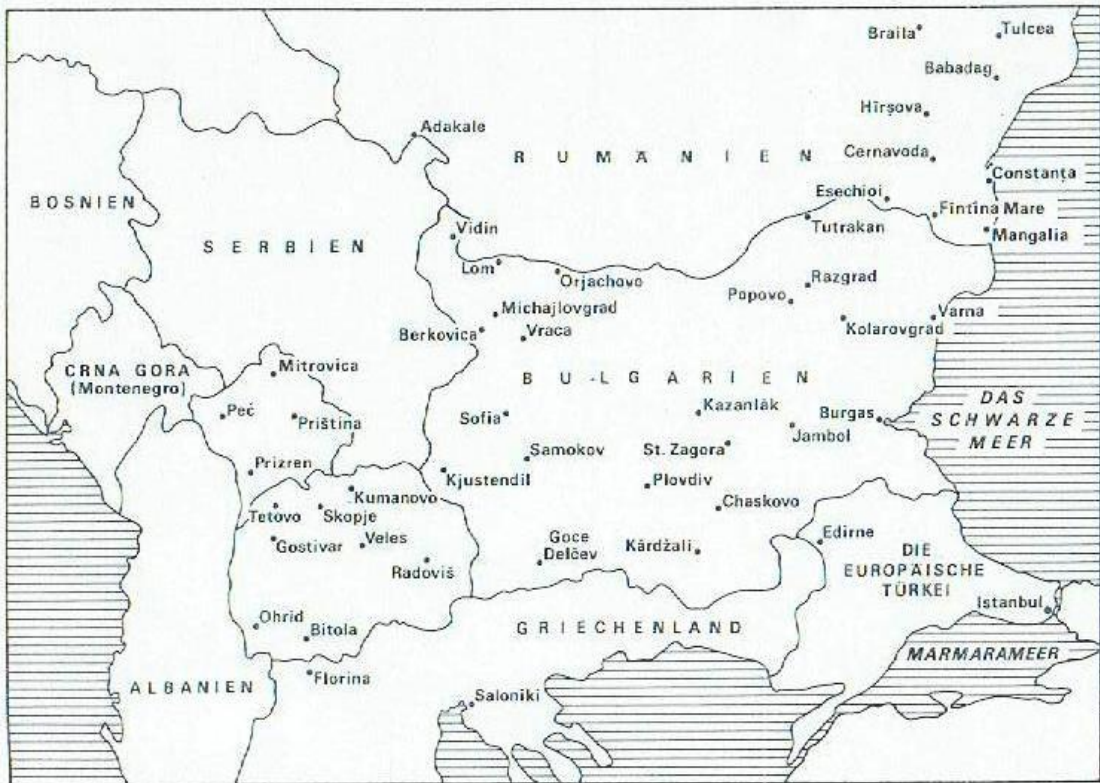
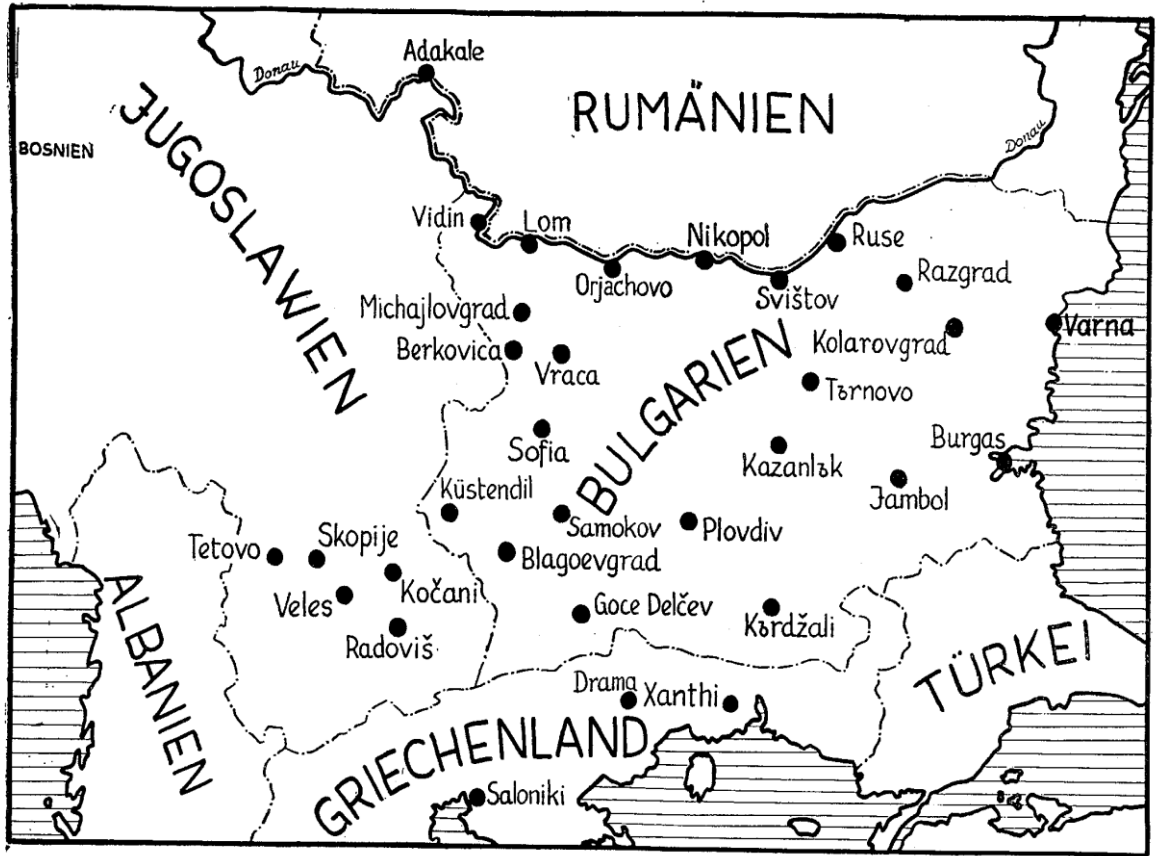
Macar Türkologu J. Németh, 1927 yılından başlayarak Bulgaristan'daki Türk ağızlarıyla ilgilenmeye başlar. Németh'in kendi ifadesine göre yaz tatillerinde Bulgaristan'ın çeşitli bölgelerinde Bulgaristan Türklerini tanımak için kilometrelerce yol kateder (Németh 1981: 115). Németh ilk gezilerini Kolarovgrad (Şumla), Stalin (Varna), Razgrad, Omurtag (Osman-

Pazar), Burgaz ve eski Vidin'e yapar, fakat bu ilk gezisinde aldığı notların yeterli olmadığını söyler (Németh 1981: 115).

J. Németh 1931 yılında Vidin ağzını keşfeder ve Vidin'de metin derlemesi yapmak için uygun bir yaşlı kadın bulur: Bu kadın Hacer abladır. Vidin ağzının yok olmak üzere olduğunu söyler ve Hacer abladan çok sayıda derleme yapar. Németh Vidin ağzının yapısını ortaya çıkarmak için 1931, 1934, 1936, 1937 ve 1938 yaz tatillerinde bu bölgeye tekrar gider, hem yeni metin derlemek hem de eski derlemelerini düzeltmek için. Németh'e bu gezilerinde Fakültemizin (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin) değerli öğretim üyelerinden Vidin doğumlu Prof. Dr. Hasan Eren'in babası ve kendisi yardımlarda bulunur. Németh burada 1936 yılında Vidin Lisesinden mezun olan Hasan Eren'i keşfeder ve ona "-Budapeşte'de okumak istemez misiniz?" sorusunu yöneltir. Hasan Eren böylece Macaristan'da Türkoloji Bölümünde Nemeth'in öğrencisi olur.

II. Dünya Savaşı'nın daha da yayılmasıyla Nemeth Bulgaristan'a olan gezilerine ara verir ve 1953 yılında Bulgar Akademisinin sağladığı imkanla Küstendil'e (Köstence)'ye incelemelerde bulunmak üzere seyahat eder. 1954 yılında Nemeth Bulgaristan'da konuşulan Türk ağzlarını araştırmak üzere altı haftayla Bulgaristan'ın çeşitli bölgelerini gezer. Bu gezisinde Sofya Üniversitesinde Türkçe dersleri okutan Rıza Mollov kendisine eşlik eder. Rıza Mollov ona Sofya'da da Türk ağzının konuşulduğunu söyler (Nemeth 1981: 117).

Németh Rumeli'ye yapmış olduğu bu ilmi gezilerinin sonucunda 1956 yılında **Zur Einteilung der Türkischen Mundarten Bulgariens** (Sofia: Bulgarische Akademie der Wissenschaften 74 s. Türkçe çevirisi: "Bulgaristan Türk Ağzlarının Sınıflandırılması Üzerine", *TDAY-Belleten 1980-1981*: 113-167 çev. Vural Yıldırım) adlı eserini yazar. Németh bu çalışmasında daha önce derlediği materyallerden yola çıkarak Rumeli ağzlarını iki bölgeye ayırır: **Batı Rumeli Türk ağzları** ve **Doğu Rumeli Türk ağzları**.

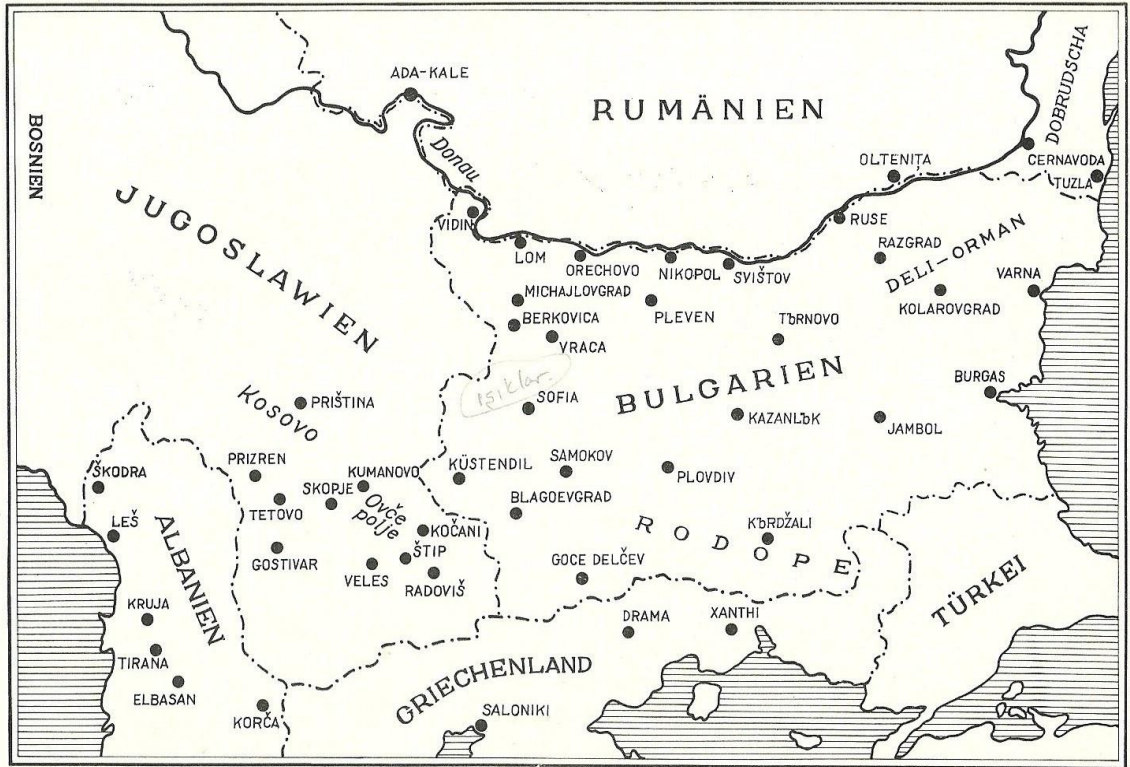
334 DAS KONJUGATIONSSYSTEM IM WANDEL DER SPRACHGESCHICHTE

ANLAGE 2

DIE BALKANHALBINSEL

Németh'in bu çalışmasını 1965 yılında kaleme aldığı **Die Türken Von Vidin: Sprache, Folklore, Religion**. Akadémiai Kiadó, Budapest 1965 420 s. (Türkçe çevirisi: Abdurrahman Güzel, Vidin Türkleri:Dil-Folklor-Din), İstanbul: TDAV 1996) adlı eser takip eder.

Nemeth bu seyahatinde Sofya Üniversitesi Türk dili öğretim üyesi Rıza Mollov ve onun eşi Mefküre Mollova'yı da yanına alarak Bulgaristan'da Türk dili konuşulan 28 merkezi gezerler bu gezide kendilerine Nemeth'in asistanı G. Hazai de eşlik eder. Bu merkezler Haritada da görüleceği gibi şu yerleşim yerleridir: Sofya, Plovdiv (Filibe), Peştera, Asenovgrad, Kirdžali (Kırcali), Dobrovec (Büyük Ercili), Stara zagora, Kazanlık, Levskigrad, Eski Karlovo, Sliven, Jambol, Karnobat, Aytos, Burgas, Stalin (Varna), Balçık, Pleven, Lom, Üsküp vb. (Németh 1981: 118).

Übersichtskarte

Rumeli Türk ağızları ve özellikle Bulgaristan'daki Türk ağızları üzerine Németh'ten sonra Budapeşte Üniversitesi Türkoloji Enstitüsü öğretim üyesi Suse Kákuk çalışmıştır. S. Kákuk 1956 yılında Kazanlık ağını inceler ve Macaristan'ın **Acta Orientalia Hungaricae** adlı dergisinde "Le dialecte turc de Kazanlyk" ve "Textes turcs de Kazanlyk" iki bilimsel

makale yayımlar. S. Kákuk 1958 yılında Köstendil ve Mihaylovgrad Türk ağızları üzerine incelemelerde bulunur ve bu çalışmasını da yayımlar.

Bulgaristan'daki ve Rumeli'deki Türk ağızları üzerine çalışan bir başka Macar Türkolog, yukarıda da adı zikredilen Nemeth'in asistanı G. Hazai'dir. Hazai 1956 yılından itibaren uzun bir süre Bulgaristan'da Türkçe konuşulan bölgeleri tek tek gezmiş ve Tırnavo, Deliorman, Dobruca, Orta Bulgaristan ve Rodop Türk ağızlarıyla ilgilenmiş, Batı ve Doğu Bulgaristan Türk ağızları üzerine önemli bildiri ve makaleler yayımlamıştır. Rumeli ağızları üzerine çalışan bir başka Macar Türkolog ise J. Eckmann'dır. J. Eckmann derlemelerini daha çok Bulgaristan ve Makedonya'dan Türkiye'ye göç eden Türklerden yapmıştır.

Macar Türkologların yanı sıra Sofya Üniversitesinde yetişen Türkologlardan Mefküre Mollova ve Emil Boev de Bulgaristan'daki Türk ağızları üzerine çok değerli çalışmalar yapmıştır. Mefküre Mollova'nın Kircali, Nevrekop ve Rodop bölgesinden derlediği metinler Türk Dil Kurumunun Kütüphanesindedir. Bu çalışmalar etüt hâlinde olup Türkiye'de henüz yayımlanmamıştır. E. Boev'in çalışmalarından ikisi ulaşabilir durumdadır, özellikle *İzsledvaniya i Materiali Po Tatarska Dialektologiya v Blgariya I* Sofia, 1971 ve *Programa i Vptvane za Sbirane na Materiali za Malk Atlas na Turските Dialekti v Blgariya* Sofia 1971 adlı çalışmalarından faydalanılmıştır.

E. Boev'in öğrencilerinden Hüseyin Dalli'nın *Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar*. Ankara: TDK 1976 ve İsa Cebeci'nin *Örneklerle Deliorman Türk Ağızı Sözlüğü*'nü de burada zikretmek gerekir.

Rus Türkolog V. G. Guzev'in Kuzey-Doğu Bulgaristan'daki Krepça ağızı üzerine yaptığı çalışma da değerli bir kaynaktır (Lingu. Balk. V.). Burada sıraladığımız kaynaklar dışında Türkiye'de ve Bulgaristan'da yapılan pek çok lisans, yüksek lisans ve doktora tezleri bulunmaktadır (Yavuzarslan - Küçük 2010).

Kaynaklar

Ahmet Günşen (2012). "Balkan Türk Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies*, Volume 7/4: 113.

Alpay İğci (2013). "Batı Rumeli Türkçesinde İki Ünlü Arasında /g/ ve /ğ/", *Turkish Studies*, Volume 8/9: 1715-1728.

Alpay İğci (2018). "Batı Rumeli Ağızlarının Sınıflandırılması İçin Görüşler", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Kış-Winter 18/2: 523-534

Gürer Gülsevin (2009), "Rumeli Türkçesi Çerçevesinde Türk ve Balkan Dillerinin Etkileşimi", *Turkish Studies*, Volume 4/8: 48-64.

György Hazai (1960). "Rumeli Ağızlarının Tarihi Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1960*, 205-211.

Gyula Németh (1983). "Bulgaristan Türk Ağızlarının Sınıflandırılması Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1981-1982*, 113-167.

Mefküre Mollova (1999). "Balkanlardaki Türk Ağızlarının Tasnifi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1996*, 167-176.

Paşa Yavuzarslan - Murat Küçük (2010). "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Çokluk 1. Kişi Morfeminin (Iz<vlz<biz~lk) İzoglası" III. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı, 30 Eylül - 01 Ekim 2010, Sakarya, Türk Dil Kurumu - Sakarya Üniversitesi.

Tuncer Gülensoy (1987), "Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1984*, 87-147.